

др Предраг Шулејић,
редовни професор Правног факултета у Београду

КОНКУРЕНЦИЈА ДЕЛИКТНЕ И УГОВОРНЕ ОДГОВОРНОСТИ (ПРОБЛЕМ ИЗБОРА ОДШТЕТНОГ ЗАХТЕВА)

У случајевима у којима повреда уговорне обавезе истовремено представља и деликтну радњу поставља се питање да ли оштећени може бирати основ свог одштетног захтева и тако ставити у дејство механизам оне врсте одговорности која му више одговара. У упоредном праву у већини земаља прихваћен је систем слободног избора захтева. Присталице супротног решења истичу да се слободом избора захтева, нарушава режим уговорне одговорности и оставља уговор без дејства. Ипак, и у системима у којима се забрањује кумулирање захтева, допуштају се одступања у корист оштећеног (када је штета намерно проузрокована, када истовремено представља и кривично дело, када су у питању наследници оштећеног лица, итд.). Проблем се, осим тога, компликује и практичним тешкоћама у низу случајева (од којих се неки карактеристични наводе) у којима судови не могу са сигурношћу да утврде о којој је одговорности реч. Утврђивање основа одговорности често припада вишој инстанци.

Кључне речи: *Грађанска одговорност. – Одштетни захтев. – Кумулирање.*

О разликама између уговорне и деликтне (вануговорне) одговорности говори се у свим уџбеницима облигационог права. Оне нису само теријског карактера, него производе и значајне практичне последице, које се огледају: у терету доказивања, у предвидљивости штете, у могућности уговарања смањена или искључења одговорности, у последицама доцње, у застарелости, у надлежности, у избору меродавног права, итд. У савременом праву, међутим, запажена је тенденција да се ове традиционалне разлике између две врсте одговорности умањују, посебно у домену професионалне одговорности, где стриктна подела доводи до правних аномалија⁽¹⁾. Тешко је заиста, прихватити утицај поменутих разлика на садржину обавезе и висину накнаде штете у појединим случајевима одговорности тзв. давалаца услуга, као на пример: лекар не може на различит начин да лечи болесника који је њему непознат, од онога на који лечи свог пацијента; као што ни адвокат не може са мање заузимања да брани по службеној дужности. На обављање професионалне делатности према правилима струке и етике, не може да утиче врста одговорности. Такође и захтев о предвидљивости штете, као услов за обавезу из уговорне одговорности, некада може изгледати апсурдно, као на пример, код лекара у случају смрти болесника. Клаузуле о искључењу и ограничењу

(1) A.Tunc, *International Encyclopedia of comparative law*, Vol.XI, Torts, I, no 44;

одговорности код неких професија постају депласиране јер нарушавају однос поверења између даваоца услуга и његовог клијента.

С друге стране, познате су тешкоће на практичном плану у односу на квалификацију одговорности у конкретном случају што, опет, наводи низ писаца на указивање неоправданости, па чак и апсурдности довођења лица која на исти начин претрпе штету у различит правни положај⁽²⁾. Наиме, постоје случајеви где из саме природе делатности штетника произлази да је реч о уговорној одговорности – на пример: из делатности једног хотела може произаћи одговорност за штете које могу настати из изнајмљивања собе, пружања услуга (грејање, пеглање, чишћење..) продаје намирница, чувања драгоцености и других предмета предатих од стране гостију, итд. Али, постоје и случајеви у којима неће бити лако закључити да ли је у питању уговорна или деликтна одговорност. Када болесник одабере болницу у којој ће се лечити, онда је болница са њим у уговорном односу; али, када га у несвесном стању донесу у одређену болницу где се предузме лечење, онда је већ теже закључити да ли је реч о уговорном односу. У Француској је чувен случај „пада на степеницама“⁽³⁾: зависно од тога да ли је оштећени купац или члан његове породице, или је пак, странац, његов положај је радикално различит, јер, у првом случају, постоји уговорна одговорност закупаца (заснована на његовој кривици одржавања степеница у исправном стању – дакле, може се ослободити одговорности ако докаже да те кривице нема), а у другом одговорност је деликтна за – опасну ствар, (то јест, одговараће без кривице). Проблем квалификације врсте одговорности поставио се и у низу других случајева⁽⁴⁾: када боца која се налази у радњи на полици експлодира и повреди купца који се налазио у пролазу (деликтна) и када иста боца експлодира у рукама купца који је исту узео у намери да је купи (уговорна одговорност); када се евентуални купац који је ушао у радњу, оклизне о неки предмет који се налазио на поду (деликтна) и када се гост у хотелу, ресторану, тоалету.. на сличан начин повреди (уговорна); када два лица на перону железничке станице буду повређена од стране службених кола, према лицу које је имало возну карту примењују се правила уговорне одговорности железнице, а према лицу које је дошло да га испрати (уколико и оно није имало перонску карту) правила деликтне одговорности. Истини за вољу, тешкоће квалификације основа одговорности могу постојати и у оквиру исте врсте одговорности, што се може видети из неких случајева из наше судске праксе: одржавање одређене температуре при превозу меса у колима – хладњаци, предвиђене уговором, суд није прихватио као обавезу из уговора о превозу, него као посебну услугу која представља самосталну обавезу, те је на потраживање накнаде штете која је настала услед недовољне температуре за време превоза применио рок застарелости од 3 године, а не од 1 године, који је предвиђен за уговор о међународном превозу робе⁽⁵⁾; становиште савезног јавног тужиоца у захтеву за заштитом законитости по коме дангубнина због чекања камиона при предаји робе представља вид штете за превозиоца, који не извире из уговора о превозу робе, него настаје поводом тог уговора. Савезни суд није прихватио, већ је истакао да потраживање због

(2) G. Viney, *Laresponsabilit, conditions, Trait de droit civil, sous la direction de J. Ghestin*, Paris, 1982, no.243; Y. Lambert, *Faivre, Assurance des entreprises et des professions*, Paris, 1979, nos 925-928.

(3) P. Esmein, *La chute dans l'escalier*, J.Ц.П.1956.I.1321.

(4) G. Viney, *op. cit.* no 239, стр. 284-5.

(5) Пресуда Врховног привредног суда, Сл 1334/71 од 29. фебруара 1972., Збирка судских одлука, књига XVII, свеска 2, бр. 265

неуредног испуњења уговора представља увек потраживање из уговора, чак и када таква обавеза уопште није посебно третирана међу странама – стога је применио рок застарелости по прописима за уговор о превозу⁽⁶⁾.

Напред поменуте тешкоће разграничавања уговорне и деликтне одговорности, као и оправданост постојања различитих последица које производе ове две врсте одговорности, несумњиво су утицале на тенденције (у законодавствима и судској пракси) да се ове разлике умање. У појединим областима грађанскоправне одговорности стварају се, било на националном или на међународном плану, посебни режими одговорности у којима правила дуалистичког схватања све мање долазе до примене: уговор о превозу (поморски превоз, ваздушни, међународни железнички), одговорност за штете од производа, извођење грађевинских радова у иностранству, итд. На овај начин уклања се потреба да се у сваком случају грађанске одговорности, у потрази за одговарајућим правилима, неминовно чини сврставање у једну или другу категорију (уговорну или деликтну договорност). Ипак, ван ових посебних случајева, остају значајне разлике две врсте одговорности које чине да је положај повериоца накнаде битно различит када се позива на деликтну радњу свог дужника и када се позива на кршење уговорне обавезе из чега му је проузрокована штета. Ако би поверилац коме је нанета штета неизвршењем обавезе сауговорника могао да се позове на деликтну радњу друге стране уместо да се позива на повреду уговора, он би тада био у повољнијем положају, јер би могао да се позове и на штету која није била предвидљива, избегао би примену клаузула о искључењу одговорности, имао би дужи рок застарелости, могао би да подигне тужбу код суда у месту где је штета учињена. Питање је, међутим, да ли би он могао да заобиђе уговор и да се понаша као било које треће лице у односу на штетника који му је проузроковао штету? Овом проблему, који има одређени практични значај, посвећује се пажња у теорији, где је познат као проблем кумулирања, или тачније, опције између две врсте одговорности.

Постоје значајне разлике у упоредном праву у односу на ово питање. Најпре, постоје неспоразуми у самој терминологији. Уобичајено је у неким земљама да се говори о „кумулирању одговорности”. Овај израз је погрешан, јер се не ради о томе да оштећени може два пута да захтева накнаду штете. Реч је пре о избору између два захтева, јер, ако оштећени оствари накнаду по тужби на основу деликтне одговорности, његово право се гаси⁽⁷⁾. Такође, сматра се да не може бити речи ни о неком хибридном захтеву, који би истовремено био и деликтне и уговорне природе, тако да би оштећени могао да користи неке предности уговорне одговорности и неке предности деликтне одговорности, према томе шта би му више одговарало⁽⁸⁾. Правила уговорне одговорности и деликтне одговорности, по овом схватању, не би се могла комбиновати. Могу се користити једна или друга. Но, остаје питање може ли оштећени да изабере примену једних од њих?

На тези о забрани „кумулирања” чврсто стоји француска јуриспруденција и претежан број правних писаца, који искључују могућност „контаминације режима уговорне одговорности режимом деликтне одговорности”⁽⁹⁾. Међутим, има се утисак да је мањи број земаља у којима је ово схваћено (Совјетски Савез, Бугарска, Аргентина, Етиопија), у односу на број земаља у

(6) Пресуда Савезног суда ГЗС Бб 31/80, од 23. јануара 1981. Савремена пракса, бр. 845/1981

(7) Ripert—Boulanger, *Trait, Droit de droit civil*, Paris, 1957, tome II, стр. 341.

(8) A. Weil—F. Terr, *Droit civil des obligations*, Paris, 1980, стр. 853.

(9) G. Viney, *op. cit.* стр. 261.

којима је прихваћено супротно становиште (Савезна Република Немачка, Италија, Швајцарска, Пољска, Турска, Египат, Либан, Грчка, Јапан Квебек)⁽¹⁰⁾. У земљама *common law*-а прихваћено је средње решење: у Енглеској, судови и без позивања на принцип, практично остављају оштећеном могућност да изабере шта му више одговара; у америчкој судској пракси постоје веома различита решења која не допуштају неку систематизацију⁽¹¹⁾. У неким од ових земаља (као што су: Немачка, Аустрија, Холандија, Шведска и Швајцарска) не само да постоји право избора захтева на страни оштећеног, већ и могућност да се у истом поступку истакну и тужба по основу уговорне одговорности и тужба по основу деликтне одговорности. Наравно, у случају оваквог „стицаја” захтева реализацијом захтева по једном основу гаси се други захтев ако је усмерен на исти циљ.

Основни аргумент којим се оспорава право избора захтева (као и комбиновање различитих основа) полази од констатације да је режим уговорне одговорности неповољнији за оштећеног па, према томе, ако би поверилац (уговорна страна) могао по својој вољи да се, у случају штете проузроковане неизвршењем уговора од стране другог уговорника, позове на правила деликтне одговорности, уговор би остао мртво слово на папиру. Сам принцип дејства уговора искључује спајање двеју одговорности: ако би уговорне стране постигле споразум да у одређеном случају неће постојати одговорност, а потом се једној од њих призна право да подигне одштетни захтев као да је у питању деликт, то би значило овластити ову страну да крши уговор искључивањем одредби које јој не иду у прилог⁽¹²⁾.

Међутим, треба рећи да се и у земљама у којима се не допушта „кумулирање” у принципу, прихватају, у неким случајевима, одступања од тог правила у виду изузетка. Тако, сматра се да, када је у питању штета проузрокована намерно од стране одговорног дужника, онда ионако не долазе до примене правила уговорне одговорности којима се његов положај као дужника накнаде олакшава, па нема разлога да се не прихвати режим деликтне одговорности. Затим, када проузрокована штета представља истовремено и кривично дело, прихвата се квалификација одштетног захтева као деликтне обавезе, да би се омогућила надлежност кривичног суда који иначе, одбија да расправља о последицама уговорне одговорности). Допушта се правним следбеницима лица које је настрадало у току превоза да изаберу између одштетног захтева према превознику по основу уговора о превозу (уговор у корист трећег у коме се они појављују као бенефицијари) или, пак, ако уговор о превозу садржи за њих неповољне (ограничавајуће) клаузуле, да се позову на деликтну одговорност превозника која постоји директно у односу на њих.

Осим тога, постоје тешкоће и у самом начину примене схватања о забрани „кумулирања”. Оне се појављују пред судом у различитим ситуацијама у којима дужник подноси тужбу чини квалификацију одштетног захтева као захтева из уговорне одговорности, из деликтне одговорности, или, једноставно, уопште не даје никакву квалификацију у том смислу. У првој хипотези, када се тужилац поставља искључиво на терен уговорне одговорности, суд може констатовати две ствари: или је, по његовом уверењу, одштетни захтев заиста уговорне природе и према садржини тог уговора

(10) *Ibid*

(11) T. Weir, *International Encyclopedia of comparative law*, vol. XI *Prote*, no. 47—72; J. Deprimoz, *Les assurances de responsabilité civile générale dans 16 pays d'Europe*, Comité Européen des assurances, Paris, 1978, стр. 21.

(12) A. Weil—F—Terré, *op. cit.* 854.

може бити задовољен или одбачен; или је, пак, деликтне природе и тада га уопште неће разматрати јер се правила уговорне одговорности, на која се позива тужилац, неће моћи применити. Овакав закључак, који произлази из стриктне примене правила о забрани „кумулирања”, међутим, не одговара општем правилу по коме суд везују само чињенице које му странке дају, а не и њихова квалификација. На сличан начин се питање поставља и у хипотези у којој је тужилац квалификовао свој одштетни захтев као захтев деликтне природе. Ако је тужилац свој захтев засновао на деликтној одговорности (можда и погрешно), а суд закључи да је реч о уговорној обавези, он не може да о захтеву не расправља, већ је дужан да га разматра по правилима која важе за уговорну одговорност. У трећој хипотези: када је тужилац квалификовао захтев истовремено и као захтев уговорне и као захтев деликтне природе, или, пак, није уопште дао никакву квалификацију, суд мора по службеној дужности да одлучи у прилогу једне или друге квалификације. При томе, ако постоји уговор, он ће најпре да разматра да ли је захтев уговорне природе, то јест, има ли места правилима уговорне одговорности. У случају негативног одговора, он ће захтев да разматра по правилима деликтне одговорности. Међутим, и у случају када сматра да је реч о уговорној одговорности, суд не би могао да се, при расправљању на терену уговорне одговорности, ослања на правила деликтне одговорности (на пример, да комбинује правила о застарелости из деликтне одговорности са правилима о ограничењу и искључењу одговорности из уговорне одговорности). – Интересантно је да је и у Француској (земљи забране „кумулирања”) Касациони суд ублажио строгост принципа забране „кумулирања” допуштајући могућност да суд у другостепен поступку, када сматра да је првостепени суд дао погрешну квалификацију одговорности, измени ову квалификацију и обавезе нижи суд да о њој води рачуна⁽¹³⁾. О улози више судске инстанце у квалификацији основа одговорности говори и пример из наше судске праксе у коме је Савезни суд расправљао поводом захтева о заштити законитости у спору о одговорности произвођача за штету због недостатка ствари: поступајући по захтеву за накнаду штете до које је дошло услед фабричке грешке на унутрашњој аутомобилској гуми, што је узроковало саобраћајни улес у коме је возило знатно оштећено, првостепени суд је заузео становиште да нису испуњени услови из члана 501, ст.1. Закона о облигационим односима (одговорност произвођача и продавца за исправно функционисање ствари) у погледу замене оштећеног аутомобила, већ да тужилац може од произвођача, који је одговоран по основу гаранције, само тражити да му уместо неисправне гуме преда другу гуму која исправно функционише, а што се осталих оштећења на возилу тиче, да може, по општим правилима о накнади штете, да захтева одговарајућу накнаду од продавца или произвођача оштећеног аутомобила; другостепени суд, са своје стране, сматрао је да се не ради о функционалном недостатку на основу којег би се могла тражити замена ствари у смислу чл. 501, ст. 1. ЗОО, већ да је реч о скривеној мани на гуми, дакле, делу ствари због које се купљена ствар не може користити, па упућује на примену члана 478. ЗОО о одговорности продавца за материјалне недостатке ствари; Савезни суд, коначно, није прихватио становиште нижих судова да нема законског основа да тужилац тражи замену оштећеног аутомобила, које се становиште заснива искључиво на примени одредбе члана 501, ст. 1. ЗОО. Овај суд указује да, у овом случају, треба имати у виду и одредбу члана 179, ст.1. (деликтна одговорност) према којој произвођач, по основу објективне одговорности, одговара за штету насталу због недостатка ствари када тај недостатак представља опасност штете за лица и ствари.

(13) G.Viney, *op.cit.* стр. 274.

Савезни суд подсећа на правило да суд није везан за правни основ тужбеног захтева (члан 186, ст 3. Закона о парничном поступку), те да у овом случају нема значаја да ли тужилац свој захтев заснива на члану 501. или на члану 179. Закона о облигационим односима; битно је да се он заснива на истим чињеницама, а суд је дужан да примени одговарајућу норму материјалног права. На основу овога, у конкретном случају тужилац као оштећено лице, има право, по основу општих правила накнаде материјалне штете (члан 185. ЗОО, дакле, по правилима вануговорне одговорности) да захтева успостављање стања какво је постојало пре настанка штете, што подразумева и замену аутомобила уколико се оправком не би могла отклонити сва оштећења настала у саобраћајној незгоди⁽¹⁴⁾.

Сви напори који се чине да се ублажи строгост схватања по коме је забрањено „кумулирање“ уговорне и деликтне одговорности, у земљама у којима је то схватање прихваћено, имају за циљ да се избегне злоупотреба таквог принципа, на начин да се оштећеном онемогући да на један или други начин оствари накнаду штете коју је претрпео. Упркос томе, одлуке неких судова не наилазе на одобравање, како показују примери из неких земаља. У Белгији је Касациони суд једном одлуком изазвао недоумице⁽¹⁵⁾, поступајући у спору између једне компаније за снабдевање електричном енергијом и њеног потрошача који је претрпео штету због неиспоруке електричне енергије. До тога је дошло тако што је електродистрибуција дала погрешна упутства једном грађевинском предузимачу о положају каблова, па је овај, изводећи радове, каблове покидао. Да би избегао примену једне клаузуле о ограничењу одговорности предузећа за дистрибуцију, оштећени је поднео тужбени захтев заснивајући га на деликтној одговорности предузећа. Касациони суд је заузео становиште да је тужбу требало одбити, јер „повређено право има искључиво и извор и дејства у уговору који је закључен између странака, па је и претрпљена штета настала једино услед неизвршења обавеза тужене стране (компаније) које произлазе из тог уговора, према томе, и последице неизвршења уговора имају се расправити према правилима о уговорној одговорности“. Различита реаговања је изазвала и одлука којом је допуштена могућност избора захтева у случају у којем је, услед рушења зграде као последице грешке у конструкцији, повређено неколико лица, међу којима у наручилац радова⁽¹⁶⁾. У Француској је Касациони суд расправљао о случају штете до које је дошло када је у колима експлодирала боца компримираног гаса који служи за погон возила, а тужбу је поднео власник оштећеног возила против испоручиоца боце⁽¹⁷⁾.

После свега, очигледно је да постоје тешкоће у примени принципа забране „кумулирања“, са једне стране, као и могућност нарушавања сврхе уговорне одговорности широким тумачењем слободе избора одштетног захтева, са друге стране. Но, из свега овога види се и нешто друго. То је неприхватљивост постојања два правна режима за исту грађанско-правну одговорност, зависно од тога да ли је њен извор у деликту или у уговору. Постоји, како је добро речено, „воља да се избегне прекомерност формализма и догматизма у примени разлике између деликтне и уговорне одговорности“⁽¹⁸⁾. Уосталом, у појединим областима, као што је већ видљиво (било на основу законског уређења или вољом уговорних страна), формирају се по-

(14) Пресуда Савезног суда ГЗС 44/85, од 5. децембра 1985. године.

(15) Cass. 4. VI 1971. ...Pas., 1971. I. 940.

(16) Van Rijn, note, *Revue critique de jurisprudence belge*, 1957, стр. 308.

(17) Cass. civ. 13. В 1955, Д.1956, стр. 53.

(18) G. Viney, *op. cit.* стр. 274

себна правила, која показују да ни режим деликтне, ни режим уговорне одговорности, какав сада постоји не одговара потребама живота. Довољно је поменути област извођења грађевинских радова, превоза робе и лица (регулисан бројним међународним конвенцијама), одговорност за производе са недостатком, вршење разних професионалних услуга, итд. Некорисно је и непотребно све ове случајеве уклапати по сваку цену било у област уговорне или у област деликтне одговорности. Постепено ће се у многим од њих формирати посебан, специфичан правни режим одговорности. Разуме се, као што је добро примећено⁽¹⁹⁾, није пожељно отићи у другу крајност, у претерано уситњавање режима грађанске одговорности; треба задржати један општи и јединствени режим одговорности сводећи, међутим, разлике између деликтне и уговорне одговорности на минимум који захтева очување уговора.

Тенденција уклањања разлика између уговорне и деликтне одговорности запажена је и у југословенском праву: у Закону о облигационим односима (на пример, оборива претпоставка кривице уведена је и у домен деликтне одговорности); у неким областима уведен је специфичан режим одговорности, нарочито у областима регулисаним међународним конвенцијама, о чему је било речи (разне врсте превоза, штете услед коришћења атомске енергије). Изједначавање се постиже било тако што се нека правила уговорне одговорности примењују и на исправљање по основу захтева из деликта (на пример, у неким конвенцијама из области уговора о превозу садржана су правила по којима се одредбе о ограничењу одговорности примењују како на уговорне, тако и на вануговорне захтеве), било тако што се у целини два режима одговорности изједначавају – као што је случај у нашем Закону о поморској и унутрашњој пловидби, који у члану 568. предвиђа да се све одредбе о ограничењу одговорности примењују како на уговорне тако и на вануговорне захтеве), било тако што се у целини два режима одговорности изједначавају – као што је случај у нашем Закону о поморској и унутрашњој пловидби, који у члану 568. предвиђа да се све одредбе о одговорности бродара примењују на све уговорне и вануговорне захтеве који су на било којој основи постављени против бродара за оштећење мањак или губитак терета. На овај начин право избора повериоца између захтева из основа уговорне и из основа деликтне одговорности постаје без значаја.

(Примљено 10.10.1990)

Dr Predrag Šulejić,

Professor of the Faculty of Law in Belgrade

COMPETITION BETWEEN TORT AND CONTRACTUAL LIABILITIES

- The Problem of Choice of the Claim for Damages -

Summary

When a violation of a contractual obligation amounts also to an action in tort, the issue arises as to whether the person suffering damage should be entitled to choose the ground of his claim for damages, putting thus into effect that kind of liability which is more suitable to him. Comparative law mostly witnesses to the adoption of the system of free choice of the claim for damages. Those favouring the opposite solution claim that the freedom of

(19) G. Viney, *op. cit.* стр. 299.

choice disturbs the regime of contractual liability, while leaving the contract without effect. However, even in the systems where cummulation of claims is prohibited, departures are allowed which favour the person suffering damage (cases of wilful causing of damage which is also a criminal offence; successors of the person suffering damage, etc.).

The problems is complicated also by practical difficulties in a series of cases (some of which are reviewed as characteristic) where the courts can not positively determine the kind of liability at issue. Determining the ground of liability frequently falls within the competence of higher court.

Key words: *Civil law liability. - Claim for damages. - Cummulation of claims.*

Predrag Šulejić,

Professeur à la Faculté de Droit de Belgrade

LA CONCURRENCE DE LA RESPONSABILITE DE DELIT ET CONTRACTUELLE (LE PROBLEME DU CHOIX DE LA CREANCE RESULTANT DU DOMMAGE)

Résumé

Dans les cas où la violation de l'obligation contractuelle représente en même temps un délit, la question se pose de savoir si la partie lésée peut choisir la base pour sa créance résultant du dommage et déclancher ainsi le mécanisme du type de responsabilité qui lui convient le plus. Le droit comparé de la majorité des pays admet le système du choix libre de la créance. Les partisans de la solution opposée soulignent que le libre choix de la créance ébranle le système de la responsabilité contractuelle et laisse le contrat sans action. Cependant, même dans les systèmes dans lesquels on interdit l'accumulation des créances, on autorise des exceptions au profit de la partie lésée (lorsque le dommage a été causé intentionnellement, lorsqu'il représente en même temps un délit, lorsqu'il s'agit des héritiers de la personne lésée etc.). Le problème se complique en outre en raison des difficultés pratiques dans toute une série de cas (parmi lesquels certains cas caractéristiques sont cités), cas chez lesquels les tribunaux ne peuvent pas établir avec certitude le type de responsabilité. Il appartient souvent aux tribunaux d'instance d'établir la base de la responsabilité.

Mots clés: *Responsabilité civile. - Créance résultant du dommage. - Accumulation.*